

Anna J. Książek

Chryścianizacja i elity władzy Wielkich Moraw : wybrane aspekty

---

Historia Slavorum Occidentis 2(7), 90-106

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNA J. KSIĄŻEK (BANSKÁ BYSTRICA)

CHRYSZTIANIZACJA I ELITY WŁADZY WIELKICH MORAW. WYBRANE ASPEKTY

Christianitas, rozumiane jako przyjęcie chrześcijaństwa, w funkcjonowaniu wczesnośredniowiecznego władztwa czy wspólnoty plemiennej oznaczało aspiracyjne dążenia książąt i wodzów do uzyskania lepszej pozycji w gronie władców kierujących ówczesną Europą, oznaczało także nobilitację do grona wczesnośredniowiecznych elit rządzących. Do takich zmian dążyli głównie władcy młodych państw, szukający poparcia i rekomendacji. Chrystianizacja zatem szła w parze z rozwojem. Można wręcz twierdzić, iż u Słowian przyjęcie chrztu było warunkiem istnienia władztwa¹, a sam chrzest upewniał pozycję społeczną księcia. Misja chrystianizacyjna nie miała szansy na sukces tam, gdzie nie było podstaw organizacji², a schemat konwersji kolejnych obszarów „barbarzyńskiej” Europy był niemal identyczny. Najpierw demonstracyjnie nową wiarę przyjmował lokalny przywódca ze swym najbliższym otoczeniem; przekonany przez misjonarzy, zachęcony przez sąsiadów lub też zmuszony przez sytuację geopolityczną. Kolejnym etapem było dobrowolne lub pod przymusem ochrzczenie współplemieńców³. Konwersja bywała w źródłach łączona z bliskim kręgiem wokół księcia i często przypisywana

---

¹ D. Třeštk, *Počátky Přemyslovců*, Praha 1997, s. 336; por. M. Wyszyński, *Chrzest Polski w świetle wytycznych misyjnych dla Słowian*, „Prawo Kanoniczne” 9 (1996), nr 1–2, s. 27; M. Simon, *Cywilizacja wczesnego chrześcijaństwa*, Warszawa 1979, s. 25.

² P. Boroń, *Wiece słowiańskie decyzja o przyjęciu chrześcijaństwa – możliwości poznawcze*, [w:] *Pohanstvo a kresťanstvo*, red. R. Kožiak, J. Nemeš, Bratislava 2004, s. 96.

³ P. Urbańczyk, *Władza i polityka we wczesnym średniowieczu*, Wrocław 2000, s. 159; por. D. Třeštk, *Počátky Přemyslovců*, s. 98–99; P. Boroń, *Wiece słowiańskie*, s. 97.

przymusowemu narzucaniu książęcej woli. Późniejszy opór przeciw chrześcijaństwu, identyfikowany niekiedy z pogańskimi powstaniem, na płaszczyźnie religijnej przejawiał się w konfrontacji wierzeń, praktyk i zachowań przedchrześcijańskich z kulturą chrześcijańską⁴.

Środowisko, w którym żyli morawscy Słowianie na przełomie VIII i IX wieku w świetle nowych badań archeologicznych przejawia się jako silna wspólnota ekonomiczna i społeczna. Wyniki badań archeologicznych z terenów środkowego Dunaju pokazują znaczną kulturową przemianę, jaką przeszły zamieszkujące te ziemie plemiona⁵ po upadku kaganatu awarskiego i spotkaniu z frankijską cywilizacją Karola Wielkiego i jego następców⁶. Podbite tereny Kotliny Karpackiej, poza Panonią, nie zostały włączone do Imperium, co pozwoliło okolicznym książętom słowiańskim wykorzystać zwycięstwa oraz zagarnąć bogate łupy awarskie i dzięki nim umocnić swoje pozycje przywódcze. Sytuacja ta doprowadziła do przejęcia plemiennej władzy na Morawach przez nowe elity i budzenia się pierwszych państwowości. Książęta słowiańscy przystosowali się do późnoantycznego modelu funkcjonowania państwa, a chrześcijaństwo rozumiane właśnie jako styl życia, a nie jako wiara w dzisiejszym znaczeniu, kształtowało się głównie w warunkach akulturacji. Głównym bodźcem takich zmian, jak słusznie zauważa Dušan Třeštík, nie był upadek hegemonii awarskiej w Europie Środkowej, lecz początek intensywnych kontaktów elit, głównie z państwem Franków, które otwierały nowe kulturowe i polityczne możliwości⁷. Słowianie zamieszkujący tereny środkowego Dunaju byli przygotowani do przejęcia wzorów

---

⁴ P. Boroń, *Wiece słowiańskie*, s. 95–102. P. Boroń wskazuje głównie na przykłady z Karyntii i Czech, gdzie wprowadzono chrześcijaństwo decyzją książęcą.

⁵ D. Třeštík używa terminu *gentes*, unikając mylącego i obciążonego ewolucjonistycznym dziedzictwem pojęcia „plemię” czy „naród” obcego wczesnemu średniowieczu. Por. D. Třeštík, *Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791–871*, Praha 2001, s. 13; R. Wenskus, *Stammesbildung und Verfassung. Das werden der frühmittelalterlichen gentes*, Köln–Graz 1961 oraz W. Pohl, *Tradition, Ethnogenese und literarische Gestaltung: eine Zwischenbilanz*, [w:] *Ethnogenese und Überlieferung. Angewandte Methoden der Frühmittelalterforschung*, red. K. Brenner, B. Merta, Wien–München 1994, s. 9–26; tenże, *Conceptions of ethnicity in early medieval studies*, „*Archaeologia Polona*” 29 (1991), s. 34–39; I.N. Wood, *Ethnicity and the Ethnogenesis of the Burgundians*, [w:] *Typen der Ethnogenese, unter besonderer Berücksichtigung der Bayern*, t. I, red. H. Wolfram, W. Pohl, Wien 1990, s. 53–56.

⁶ D. Třeštík, *Vznik Velké Moravy*, s. 13.

⁷ Tamże, s. 14–15.

cywilizacyjnych od innych kultur, była to społeczność rozwinięta pod względem wytwórczym, wspólnotowym i ideologicznym, posiadała swoją grupę elit i zaczątki władztwa. Zmiany takie mogły się dokonać, ponieważ nie było to jedynie kopiowanie nowych wzorów, a adoptowanie ich do potrzeb warunków miejscowych. Następowало więc przejmowanie różnego typu rozwiązań, ale powodowane własnymi potrzebami. W takich okolicznościach morawscy Słowianie wkroczyli na arenę życia państwowego. Źródła jedno-myślnie wskazują na związek całego procesu ze słowiańskimi elitami, które od VIII wieku zaczęły wyraźnie występować z egalitarnego słowiańskiego środowiska, a w następnych stuleciach stały się głównymi czynnikami etnicznych, politycznych i ideologicznych zmian na rozległym terenie Europy Środkowo-Wschodniej⁸. Państwo Wielkomorawskie, przechodzące w tym okresie proces formowania się, stało się jednocześnie wschodnim sąsiadem państwa Franków, co dla jego dalszego rozwoju miało istotne znaczenie⁹.

Specyfika względnie rozległego zasobu źródeł dotyczących Wielkich Moraw w IX i na początku X wieku jest dobrze znana. Głównie dla II połowy IX wieku dysponujemy corocznymi wzmiankami annałów frankijskich o sytuacji na granicy między Morawianami a państwem wschodniofrankijskim. Jednak wewnętrzne struktury socjalne i ekonomiczne nie budziły zainteresowania wczesnośredniowiecznych autorów¹⁰. Rodzime dokumenty, które opisywałyby relacje między poszczególnymi grupami albo nie istniały, albo – prócz dwóch tekstów które prawdopodobnie kopiowały wzory bizantyńskie¹¹ – nie zachowały się. Natomiast źródła archeologiczne, prócz paru wyjątków, utrudniają wytworzenie rzetelnego obrazu, który w przebiegu IX wieku bardzo się zmieniał.

---

⁸ D. Třeščík, *České kmeny. Historie a skutečnost jedné koncepce*, „*Studia mediaevalia Pragensia*” 1 (1988), s. 138–140; H. Brachmann, *Tribal Organizations in Central Europe in the 6th–10th Centuries A.D. Reflections on the Ethnic and Political Development in the Second Half of the First Millennium*, [w:] *Origins of Central Europe*, red. P. Urbańczyk, Warszawa 1997, s. 29–32; J. Gašowski, *Cult and Authority in Central Europe*, [w:] *Origins of Central Europe*, s. 60–64.

⁹ J. Steinhübel, *Velkomoravské území v severovýchodním Zadunajsku*, Bratislava 1995, s. 13.

¹⁰ Zob. L. Bílková, *Altmährische Terminologie in den zeitgenössischen lateinischen Quellen und ihre Bedeutung*, „*Byzantinoslavica*” 28 (1967), s. 289–335.

¹¹ Zob. P. Charvát, *K otázce sukromného vlastníctví pŕůdy na Velké Moravě*, „*Archeologické rozhledy*” 39 (1987), s. 672–679.

Najpóźniej od lat 30. IX wieku i aż do końca istnienia państwa wielkomorawskiego, stojący na jej czele władcy pochodzili z jednej dynastii, przez źródła frankijskie nazywani *ducis* bądź wyjątkowo *regis*¹². W dziele perskiego uczonego Ibn Rusta Świętopełk występuje jako *książe książąt*¹³. Jesienią 884 roku ów *książe Świętopełk wraz ze swoimi książętami* przysięgał cesarzowi Karolowi III Grubemu¹⁴ pokój na górze w okolicy Lasu Wiedeńskiego¹⁵. Wielkie Morawy przez cały czas swojego istnienia zachowały dwa centra: pierwsze, które odgrywało główną rolę znajdowało się na Morawach; a drugie, z głównym grodem w Nitrze, gdzie zasiadali przeważnie nierządzący członkowie dynastii Mojmirowiców. O losie państwa decydował morawski władca oraz podległy mu *książe nitrzański wraz ze wszystkimi „mniejszych”, druzgórzednymi książętami i z wolnymi Morawianami*. Kiedy zaś w 880 roku Świętopełk oddał państwo, którym rządził pod patronat papieżstwa, papież pochwalił go słowami: „wybrałeś sobie błogosławionego Piotra [...] i jego namiestnika na patrona [...] razem z twoimi szlachetnymi i wiernymi mężami, i całym ludem twojej krainy”¹⁶. Margraf wschodniej marchii Aribo wysłał w 891 roku list do króla wschodniofrankijskiego Arnulfa, w którym pisał, że „wszyscy Morawianie” zgromadzili bydlę jako opłatę – powinność (*servitium*), którą Świętopełk zobowiązał się płacić za każdy miniony rok Arnulfowi. Aribo podkreślał, że Morawianie działają spokojnie: „bez żadnego panowania dostojników”. Dostojnicy – *proceres* nie mieli nad Morawianami żadnej władzy – *dominatio*. Jeśli „wszyscy Morawianie” zgromadzili się, by

¹² O strukturze społecznej w oparciu o źródła pisał m.in.: F. Graus, *L'Empire de Grande Moravie, sa situation dans l'Europe de l'époque sa structure intérieure*, [w:] F. Graus et al., *Das Grossmährische Reich*, Praha, s. 172–195.

¹³ *Kitábu l-a láki n-náfsati li-bni Rusta*, [w:] MMFH III, s. 346–347; J. Pauliny, *Arabské správy o Slovanoch (9.-12. storočie)*, Bratislava, 1999, s. 99; D. Třeštík, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530-935)*, Praha 1997, s. 289, 294–295.

¹⁴ Karol III Gruby (839–888), król wschodniofrankijski (876–887), cesarz (881–887).

¹⁵ *Zwentibaldus dux cum principibus suis – Annales Fuldenses, ad a.884*, [w:] MMFH I, s. 110, 116; H. Wolfram, *Die Geburt Mitteleuropas. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung 278-907*, Wien 1987, s. 289–290; Á.Cs. Sós, *Die Slavische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhundert*, „Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte” 22 (1973), s. 48–63.

¹⁶ *Nam divina gratia inspirante contemptis aliis seculi huius principibus beatum Petrum apostolici ordinis principem vicerimque illius habere patronum et in omnibus adiutorem ac defensorem pariter cum nobilibus viris fidelibus tuis et cum omni populo terrę tuę amore fidelissimo elegisti et usque ad finem sub ipsius et vicarii eius defensione colla summittens pio affectu cupis auxiliante Domino utpote filius devotissimus permanere – Dilecto filio Sfantopolcho glorioso comiti*, [w:] MMFH III, *Epistolae* 90, s. 201–201.

oddać część ze swojego dobytku dobrowolnie, musieli Świętopełkowe zobowiązanie zaakceptować na wspólnym wiecu¹⁷.

Wyłączna i niezachwiana pozycja oraz status rodziny panującej najprawdopodobniej od lat 30. IX wieku łączona była z ideologią chrześcijańską¹⁸. Wąską identyfikację państwa wielkomorawskiego z rodziną Mojmirowiców ukazuje epizod z 871 roku, kiedy to po rzekomej śmierci uwięzionego Świętopełka, morawscy wielmoże powołali na jego następcę kuzyna – księcia Sławomira, który niechętnie przyjął ową propozycję. Możemy patrzeć na Wielkie Morawy przez pryzmat kontynuacji autorytetu centralnego, wypełniając zarazem jedną z częstych kulturowo-antropologicznych tez „wodzostwa” opowiadającą się za konkurencją między lokalnymi władcami o władzę centralną¹⁹. Owa walka o władzę zachodziła na Morawach wewnątrz rodziny panującej, tak jak to miało miejsce w późniejszych średniowiecznych państwach Europy Środkowej, lecz o tzw. początkach dynastii Mojmirowiców przed 830 rokiem możemy jedynie spekulować. Morawski władca występował na arenie międzynarodowej jako suweren, a jego siła wynikała z możliwości aktywowania własnego społeczeństwa. Kluczową rolę odgrywała tu elita, która utwierdzała autorytet władcy. Źródła łacińskie wymieniają *nobiles viri, optimates, primates* czy *principes*, lecz milczą o tym, skąd brała się jej pozycja, jaki był jej podział wewnętrzny czy zasobność. Możemy mówić o „przedpaństwowej” elicie²⁰, która uznawała suwerenność władcy, ale opierała się na swojej sile czy raczej głównie na mocy pochodzącej z porozumienia z władcą? Punktem wyjścia do rozważań nad wpływem procesu chrystianizacyjnego na elity wielkomorawskie będą lokalizacje siedzib, kościołów oraz pochówków tej grupy społecznej.

---

¹⁷ P. Ratkoš, *Cenný prírastok k pramenom o Vel'kej Morave*, „Slovenská archivistika” 11 (1976), nr 2, s. 178–179 oraz „Slovenská archivistika” 15 (1980), nr 1, s. 210; D. Třeštík, *Počátky Přemyslovců*, s. 288–289.

¹⁸ D. Třeštík, *Von Svatopluk zu Boleslav Chrobry. Entstehung Mitteleuropas aus der Kraft des Tatsächlichen und aus einer Idee*, [w:] *The Neighbours of Poland in the 10th Century*, red. P. Urbańczyk, Warszawa 2000, s. 118–119.

¹⁹ V.R. Cohen, *State origins: a reappraisal*, [w:] *The Early State*, red. H. Claessen, P. Skalník, The Hague 1978, s. 55–57; T. Earle, *Chiefdoms in archaeological and ethnological perspective*, „Annual Review of Anthropology” 1991; N. Yoffee, *Myths of the Archaic State. Evolution of the Earliest Cities, States, and Civilisations*, Cambridge 2005.

²⁰ I. Štefan, *Great Moravia, Statehood and Archaeology. The ‘Decline and Fall’ of One Early Medieval Polity*, „Studien zur Archäologie Europas” 14 (2011), s. 334.

Chrzest księcia miał znaczący wpływ na kształt władztwa, gdyż jego konsekwencją było wprowadzenie zmian w organizacji terytorialnej. Przekształcenia struktur osadniczych, administracyjnych i tworzenie nowych bądź rozbudowa starych ośrodków władzy²¹. Jak już wspomnieliśmy, od końca VIII wieku na terenach nad środkowym Dunajem nasileniu ulegały procesy terytorialnego łączenia się małych księstw w większe jednostki. Następująca integracja przejawiała się w budowaniu grodów jako centrów „wielu” księstw. Takie domeny z książęcymi siedzibami, centrami gdzie przebywała elita, mogły pojawić się z końcem VIII i na początku IX wieku nie tylko w Nitrze, ale także w Dewinie, Pobedimiu, Bojnej oraz, jak pokazują najnowsze badania archeologiczne, na górnym Powaziu (Pružina, Divinka), na górnym Ponitru (Maly Čapčín, Blatnica) czy na Spiszu (Spiskie Tomaszowice). W źródłach pisanych integracja plemion zauważalna jest w końcowej fazie tego procesu. Było to połączenie dwóch księstw, Morawy i Nitry, z których od 833 roku powstało państwo Mojmira. Takie dwustopniowe książęce podporządkowanie miały też późniejsze Czechy i Węgry. Małe księstwa, bardziej lub mniej zależne od głównego księcia, zlikwidował w Czechach Bolesław I, a na Węgrzech Stefan I. Morawsko-nitrzański dualizm mojmirowskiego państwa przejawiał się też w jego rozległej ekspansji terytorialnej.

Na zdobytych przez Świętopełka terenach przyłączonych do Moraw, chrzest i chrysztianizację miał przeprowadzić morawski arcybiskup. Wielkomorawskim punktem wyjścia na tereny zadunajskie i do Pocisia było księstwo nitrzańskie. Szerzenie chrześcijaństwa na tych terenach powierzone zostało biskupowi nitrzańskiemu, powołanemu na żądanie Świętopełka a za zgodą papieża Jana VIII. Nitra stała się siedzibą drugiego wielkomorawskiego biskupstwa oraz siedziby książęcej, o czym świadczy obsadzanie jej udzielonymi książętami. W czerwcu 880 roku papież Jan VIII napisał w liście do Świętopełka: „I księdza imieniem Viching, którego nam posłałeś, wyświęciliśmy jako wybranego biskupa świętego kościoła nitrzańskiego. Nakazaliśmy mu, aby swojego arcybiskupa we wszystkim słuował, jak to ucą święte kanony”²².

---

²¹ Por. prace: R. Michałowskiego, *Zjazd gnieźnieński. Religijne przesłanki powstania arcybiskupstwa gnieźnieńskiego*, Wrocław 2005 oraz Z. Kurnatowskiej, *Początki Polski*, Poznań 2002.

²² Epistolae 90, [w:] MMFH III, s. 205; *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I* (dalej CDES), wyd. R. Marsina, Bratislava 1971, 30, s. 24.

Viching stał się biskupem *sancte ecclesie Nitrensis*²³. Nazwa Nitrava, przed założeniem biskupstwa nitrzańskiego została skrócona na Nitra. Sto lat później biskup passawski Piligrim (971–991) zlecił przygotowanie fałszywego dokumentu, w którym wspomniany był nitrzański biskup²⁴. Sam Piligrim lub ktoś, komu powierzył on sporządzenie spisu, nie wziął pod uwagę już skróconej nazwy. Czerpał prawdopodobnie ze starego źródła, w którym mógł znaleźć także imię Alkuina, dodając mu tytuł biskupa *Alchhuino sancte Nitrauensis ecclesie [...] episcopis*. Alkuin jeśli żył w Nitrze, mógł stać się biskupem dopiero po odejściu Vichinga koło 899 roku, kiedy w kościele wielkomorawskim pojawili się nowi biskupi²⁵. Pierwszym biskupim zadaniem Vichinga była działalność misyjna na terenach Pocisia. Po dwudziestu latach mogli więc bawarscy biskupi napisać, że po wyświęceniu papież nie wysłał Vichinga na tereny, do których rościli sobie prawo biskupi passawcy²⁶, ale: „do pewnego na wiarę nawróconego plemienia, które sobie sam książę

²³ D. Třeštík, *Powstanie Wielkich Moraw. Morawianie, Czesi i Europa Środkowa w latach 791–871*, Warszawa 2009, s. 162–163.

²⁴ Epistolae 122, [w:] MMFH III, s.255; CDES I, nr 4, s. 5; J. Steinhübel, *Štyri veľkomoravské biskupstvá*, „Slovanské štúdie” 1 (1994), s. 28–29, 38.

²⁵ Kolejnych dwóch biskupstw możemy szukać na terenach, które Mojmir II miał jeszcze w swoich granicach, a które biskup passawski uważał za część swojej diecezji. W zgodzie z późniejszymi mało pewnymi informacjami, jakie zostawił biskup passawski Piligrim (971–991), jednego z biskupstw możemy szukać w Górnej Panonii (Šopron), która wówczas należała do terenów Wielkich Moraw, a drugiego – Mauterne, gdzie siedzibę miał margraf Isanryk, mianowany w 899 roku (do 901 roku) przez Morawian – J. Steinhübel, *Štyri veľkomoravské biskupstvá*, s. 28–38. Prawdopodobniejszy jest pogląd R. Marsiny, który trzeciego biskupstwa doszukuje się w starym Vesprème, a czwartego w Feldebró (blisko Jágra) – *Cirkevná organizácia na Veľkej Morave*, [w:] *Veľká Morava mezi Východem a Západem. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Uherské Hradiště, Staré Město, 28.9–1.10.1999*, red. L. Galuška, P. Kouřil, Z. Meřínský, „Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno” 17 (2001), s. 294–295. Vesprém w czasach węgierskiego księcia Gejzy stał się siedzibą pierwszego węgierskiego biskupstwa, które mogło nawiązywać nie tylko do wielkomorawskiego chrześcijaństwa, ale i do nietrwałego wielkomorawskiego biskupstwa (899–900).

²⁶ Jeśli Nitra leżała po 829 roku w strefie wpływów arcybiskupstwa salzburskiego, musieliby bawarscy biskupi, którzy w 900 roku protestowali przeciw wyświęceniu morawskiego arcybiskupa i trzech jemu podległych biskupów, z których jeden niewątpliwie urzędował w Nitrze, nie tylko protestować przeciw naruszeniu praw biskupa Passawy i zmniejszeniu terytorium diecezji, lecz także przeciw zmniejszeniu diecezji salzburskiej. Jeśli wschodniofrankijski król wysłał do Bułgarii, która na pd.-wsch. sąsiadowała z Nitrą, passawskiego biskupa i jego księży, a nie salzburskiego arcybiskupa, którego diecezja na wschodzie sąsiadowała z Bułgarią, świadczy to, że Nitra mogła należeć do diecezji

wojną podbił, a z pogan zrobił chrześcijan”²⁷. Viching zaraz po wyświęceniu i prawdopodobnie po krótkim pobycie w Nitrze poszedł na rozległe, nowo przyłączone tereny Pocisia, które sąsiadowały z jego diecezją. Nie wysłał go tam papież, lecz Świętopełk. Bawarscy biskupi połączyli biskupią godność Vichinga z terenami leżącymi poza granicami ich ówczesnych zainteresowań. Viching był benedyktyńskim mnichem i możliwe, że opatem jednego z klasztorów na południu państwa wschodniofrankijskiego. Stanowisko nitrzańskiego biskupa wobec morawskiego arcybiskupa wpływało z podległego stanowiska księstwa nitrzańskiego wobec księstwa morawskiego. Wielkomorawska organizacja kościelna powiełała nie tylko dualizm państwowy, ale i jego system grodowy, który pojawił się już w dobie wojen awarskich.

---

passawskiej. P. Ratkoš, *Christianizácia Veľkej Moravy pred misjou Cyrila a Metoda*, „Historický časopis” 19 (1971), č. 1, s. 77–78.

²⁷ *Antecessor vester Zuentibaldo duce impetrante, Wichingum consecravit episcopum et nequaquam in illum antiquum Patauiensem episcopatum eum transmisit, sed in quendam neophitam gentem, quam ipse dux bello domiut et ex paganis christianos esse patavit* – Epistolae 109, [w:] MMFH III, s. 237–238; E. Dümler, J. Dąbrowki i G. Labuda uważają Vichingów *neophita gens* za Nitrzan – E. Dümler, *Über die südöstlichen Marken des Fränkischen Reiches unter den Karolingern (795–907)*, „Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen” 10 (1853), s. 40–41; tenże, *Geschichte des Ostfränkischen Reiches II*, Leipzig 1887, s. 179; J. Dąbrowski, *Studia nad początkami państwa polskiego*, „Rocznik Krakowski” 34 (1958), s. 10–12; G. Labuda, *Kraków biskupi przed rokiem 1000. Przyczynek do dyskusji nad dziejami misji metodiańskiej w Polsce*, „Studia Hist.” 27 (1984), z. 3, s. 384–385; tenże, *Studia nad początkami państwa polskiego II*, Poznań 1988, s. 143–145. Według G. Labudy ani jeden z czterech biskupów wyświęconych w 899 roku przez legatów papieskich nie był nitrzańskim biskupem, wszystkich czterech umieszcza na Morawie, co tworzyło bardzo gęstą sieć organizacji diecezjalnej. Rodzi się pytanie dlaczego pod koniec IX wieku pojawiła się tak silna potrzeba obsadzenia na Morawach aż czterech biskupów i dlaczego biskupstwo nitrzańskie miało zostać nieobsadzone. Z poglądem G. Labudy zgadza się w najnowszej historiografii także: D. Třeštík – *Vznik Velké Moravy*, s. 115–116. Prowincja kościelna z reguły miała czterech biskupów, nawet w przypadku śmierci któregoś z nich, trzech mogło wyświęcić jego następcę. Także Polska otrzymała w 1000 roku czterech biskupów. Zob. *Thietmari Chronicon IV 45*, cur. W. Trillmich, s. 162–163; *Galli Chronicon I 6*, [w:] MPH I, ed. A. Bielowski, s. 400–401; *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum I 34*, ad a. 999, ed. B. Bretholz, s. 60; *Regesta imperii II*. Band, 3. Abteilung, 2. Lieferung, nach J. F. Böhmer neubearbeitet von M. Uhrliz, n. 1328b, 1349c-1350/Ia, s. 732, 744–749; D. Třeštík, *Sv. Vojtěch a formování střední Evropy*, s. 95–96; J. Strzelczyk, *Zjazd gnieźnieński*, Poznań 2000, s. 34–99; V. Múcska, *About the First Hungarian Bishops*, [w:] *East Central Europe at the Turn of the 1st and 2nd Millenies*, red. V. Múcska, „Acta historica posonensia” 2, Bratislava 2002, s. 125–126; tenże, *O prvých uchorských biskupstvách*, „Historický časopis” 51 (2003), nr 1, s. 14–16.

Pierwsze pisemne wzmianki o samych Morawianach pojawiają się dopiero w 822 roku²⁸, w czasie kiedy wielkie przemiany na terenach Europy zmierzały ku końcowi. Wydarzenia VIII wieku wyraźnie jednak poświadczają się w źródłach archeologicznych. Morawianie na przełomie VIII i IX wieku doświadczyli społecznych przewrotów, które doprowadziły do ekspansji na terytorium Awarów w pd.-zach. Słowacji, co możemy zaobserwować na przykładzie pojawiania się nowych grodów we wschodnich Karpatach i dolinie Wagu czy prywatnych fundacji kościelnych. Zmiany te były także odzwierciedleniem wzrostu społeczeństwa i jego podziałów, rozwoju wyrobów rzemieślniczych, uprawy roli, a w niektórych rejonach także wydobywania rudy. Gród Bojna I ze swoją wielkością oraz liczbą znalezisk jest jednym z największych ośrodków władzy z IX wieku. Fortyfikacje poświadczają mobilizację dużej liczby ludności, na potrzeby ówczesnej elity społecznej. Znalezione tam symbole chrześcijańskie, jakimi są plakiety z przedmiotów liturgicznych oraz dzwony, stanowią cenne źródło świadczące o obecności chrześcijaństwa lub chrześcijańskiej misji z pierwszej połowy IX wieku. W kontekście tych znalezisk, hipotetycznie archeolodzy biorą pod uwagę możliwość istnienia w tym kompleksie bardzo wczesnego sakralnego obiektu. Interpretacja grodziska w Bojnej wskazuje, że była to siedziba terytorialnego księstwa, które było włączone do księstwa nitrzańskiego²⁹. Stare grody wzdłuż rzeki w większości zostały przebudowane. Poszerzeniu uległo także grodzisko Mikulczyce, pierwotnie mające 4 ha w kierunku pn.-zach. do 7,2 ha i dokładnie przebudowane. Drewniane palisady wyrównano silnym murem obronnym, kamiennym, grubym na 3,5 m, stawianym bez zaprawy murarskiej z kładzionych na sucho kamieni, opierających się o gliniany wał wzmocniony drewnianą konstrukcją komorową. Całe umocnienie, szerokie u podstawy na 9 m i prawie tak samo wysokie, chroniło ze wszystkich stron, także

---

²⁸ Ludwik Pobożny zwołał po zakończeniu wojny z Ljudevitem w listopadzie 822 roku we Frankfurcie zjazd, który miał podejmować kwestie związane ze sprawami wschodniej części cesarstwa. *Ibique generali conventu congregato necessaria quaque ad utilitatem orientalium partium regni sui pertinentia more solemnium cum optimatibus, quos ad hoc evocare iusserat, tractare curavit. In quo conventu omnium orientalium Sclavorum, id est Abodritorum, Soraborum, Wilzorum, Bohemiorum, marvanorum, Praedenecentorum, et in Pannonia residentium Abarum legationes cum muneribus ad se directas audivit* – *Annales Regni Francorum*, ad a. 882, s. 159.

²⁹ Zob. *Bojná. Hospodárske a politické centrum nitranskeho kniežatstva*, red. K. Pieta, A. Ruttikay, M. Ruttikay, Nitra 2006, s. 55.

od strony rzeki³⁰. W grodach nad rzeką Morawą odkryto znaleziska potwierdzające ich funkcjonowanie przynajmniej od połowy VIII wieku z dominującą pozycją Mikulczyc, które pod koniec VIII wieku zniszczył pożar, a na jego miejscu wybudowano nowy gród³¹. Vladimír Vavřínek uważa, że w tym czasie powstawały także kolejne kościoły³². Badania nad powstaniem i rozwojem centrów wielkomorawskich, ich klasyfikacją, typologią wewnętrznych struktur i funkcją w państwie wskazują na ich rolę administracyjną oraz powiązania z chrześcijańskimi miejscami kultu.

Grody pełniły funkcję militarną nad podległymi im terenami, a kultura elity, która te tereny zamieszkiwała określała charakter tej władzy. Wyniki badań archeologicznych³³, ze szczególnym uwzględnieniem grodu w Pohańsku blisko Břeclavia, być może do tej pory najlepiej zbadanego i opracowanego, pokazują najważniejszy wczesnośredniowieczny ośrodek władzy na terytorium Moraw³⁴. Znaleziska datowane między VI a VIII wiekiem zlokalizowane są w północnej części całego kompleksu, gdzie zachowane materiały poświadczą, że była to osada rolnicza z 55 grobami ciałopalny-

³⁰ J. Poulík, *Mikulčice sídlo a pevnost knížat velkomoravských*, Praha 1975, s. 48, 52–54; M. Lutovský, *Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezku*, Praha 2001, s. 184–186.

³¹ Z. Klanica, *Počátky slovanského osídlení našich zemí*, Praha 1986, s. 184.

³² V. Vavřínek, *Cirkevní misie v dějinách Velké Moravy*, s. 51–52.

³³ M. Eggers, *Das Großmährische Reich Realität oder Fiktion? Eine Neuinterpretation der Quellen zur Geschichte des mittleren Donaupraumes im 9. Jahrhundert*, Stuttgart 1995, s. 10; D. Třeštlík, *K poměru archeologie a historie*, „Archeologické rozhledy” 53 (1999), s. 357–361; Zob. E. Neustupný, *Archeologie a historie*, [w:] *Archeologie nenalézaného. Sborník přátel, kolegů a žáků k životnímu jubileu Slavomila Vencla*, red. E. Neustupný, Plzeň–Prague 2002.

³⁴ Badania archeologiczne prowadzone od 1958 roku. Zob. F. Kalousek, *Břeclav–Pohansko I. Velkomoravské pohřebiště u kostela*, Brno 1971; B. Dostál, *Břeclav–Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec*, Brno 1975; tenże, *K časně slovanskému osídlení Břeclavi–Pohanska*, Prague 1982; tenże, *Břeclav–Pohansko III. Časně slovanské osídlení*, Brno 1985; J. Vignatiová, *Břeclav–Pohansko II. Slovanské osídlení jižního předhradí*, Brno 1992; J. Macháček, *Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely*, Brno 2001; J. Macháček, *Břeclav–Pohansko V. Sídlištní aglomerace v Lesní školce. Digitální katalog archeologických pramenů*, Brno 2002; E. Drozdová, *Břeclav–Pohansko VI. Slovanští obyvatelé velkomoravského hradiska Pohansko u Břeclavi*, Brno 2005; J. Vignatiová, *Zum Stand der Forschung des Burgwalls Břeclav–Pohansko*, [w:] *Frühmittelalterliche Machtzentren in Mitteleuropa. Mehrjährige Grabungen und ihre Auswertung. Symposium Mikulčice, 5.–9. September 1994*, red. Č. Staňa, L. Poláček, Brno 1996, s. 261–266; J. Macháček, *Pohansko u Břeclavi po roce 1990. Příspěvek ve čtyřicátém výročí zahájení archeologických výzkumů*, [w:] *Konference Pohansko 1999. 40 let od zahájení výzkumu slovanského hradiska Břeclav–Pohansko*, Břeclav–Pohansko 3.–4. 6. 1999, red. Z. Měřinský, Brno 2001, s. 9–19.

mi³⁵. Fortyfikacje zostały wybudowane w IX wieku, w większości datowane są według badań dendrochronologicznych na ostatnie dekadę tego stulecia. Dostrzegalną wartością w tym kompleksie jest wał o konstrukcji drewnianej, obłożony kamieniami i wypełniony ziemią. Pierwotnie wysoki na ok. 6 metrów, ciągnie się na długości 2 kilometrów, zamykając obszar 28 hektarów, co czyni ten zespół grodowy największym ze wszystkich znanych fortyfikacji centralnej części Wielkich Moraw³⁶. Szacuje się, że na budowę 2 kilometrów fortyfikacji zużyto 13,5 tony kamienia. Większość została prawdopodobnie zebrana bądź wykopana, a jedynie część była faktycznym kamieniem wydobywczym. Dominującą skałą jest wapień, którego pochodzenie zlokalizowano metodą petrograficzną z terenów Holicza i Skalicy. Kamień musiał więc przebyć 8–10 kilometrów drogą lądową do Mikulczyc, następnie transportem rzeczny około 25 kilometrów w dół rzeki Morawy i kolejne 20 kilometrów w górę rzeki Dyj³⁷. Siedziba książęca (dwór) została zbudowana w dwóch fazach w pn.-zach. części kompleksu, będącej prostokątem o powierzchni około 1 hektara i otoczoną drewnianą palisadą. W narożniku usytuowany był kościół i cmentarz, oddzielony od budynków mieszkalnych przez dwie drewniane hale, które uważane są za miejsca spotkań ważnych członków wielkomorawskiego społeczeństwa oraz strefa gospodarcza. Kompleks zawierał ponad pięćdziesiąt obiektów, wśród których znajdował się kościół, skupiający na cmentarzu 470 grobów. Kompleks ten może być postrzegany jako siedziba jednej z ważniejszych elit bądź nawet jako siedziba książęca. W grodzie znajdowała się także strefa gospodarcza, z której wydobyto narzędzia, surowce oraz półprodukty. Osada posiadała mniejsze kompleksy oddzielone od siebie otwartym terenem bądź ogrodzeniem, interpretowane jako osady rzemieślników³⁸. Większość pochówków w sek-

³⁵ Zob. B. Dostál, *K časne slovanskému osídlení*, [w:] *Břeclav-Pohansko III*.

³⁶ Tenze, *K opevnění hradiska Břeclavi-Pohanska*, „Sborník prací filozofické fakulty brněnské university. Rada archeologicko-klasická” 26–7 (1979), s. 73–93; J. Macháček, *Pohansko bei Břeclav – ein bedeutendes Zentrum Großmährens*, [w:] *Velká Morava mezi Východem a Západem – Großmähren zwischen West und Ost*, red. L. Galuška, P. Kourčil, Z. Měřínský, Brno 2001, s. 283.

³⁷ J. Macháček, N. Doláková, P. Dresler, P. Havlíček, Š. Hladilová, A. Přichystal, A. Roszková, L. Smolíková, *Raně středověké centrum na Pohansku u Břeclavi a jeho přírodní prostředí*, „Archeologické rozhledy” 49 (2007), nr 2, s. 303–306.

³⁸ B. Dostál, *Ein handwerkliches Areal des 9. Jh. in Břeclav-Pohansko (Mähren)*, [w:] *Actes du XII-e Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques. Bratislava 1-7 septembre 1991*, vol. 4, red. J. Pavuj, Bratislava 1993, s. 220–225.

torze gospodarczym umieszczono pojedynczo bądź w małych grupach, co świadczyć może o niskim statusie społecznym mieszkańców. Ślady intensywnej działalności zostały również znalezione w sektorach zewnętrznych kompleksu książęcego, poza obrzeżami wału. Od strony południowej grodu zidentyfikowano 463 obiekty budowlane, z czego jedna czwarta to typowe półziemianki z kamiennymi paleniskami w narożnikach. Sądząc po wielu znaleziskach ostróg, strzemion, broni (mieczy, włóczni) mogli w tej osadzie mieszkać, wojownicy, uzbrojeni walczący na koniu. Ta część kompleksu posiada 200 grobów. Chronologia grodu została wstępnie ustalona na podstawie typologicznej analizy artefaktów. Interpretując znaleziska broni, dekoracyjnych końców pasków, akcesoria od sukienek lub ceramiki, nie może być żadnych wątpliwości, iż wczesnośredniowieczne centrum w Pohansku rozkwitało w IX wieku. Podjęte przez archeologów próby oszacowania sugerują, że ostatnia faza istnienia grodu nie może być datowana później niż na pierwszą połowę X wieku.

Zaraz po systemie grodowym, najważniejszymi budowlami są kościoły, które oprócz Dučového³⁹ umiejscowione są w głównych grodach bądź ich bezpośrednim sąsiedztwie. Przypisywana jest im rola kościołów prywatnych władcy i najwyższej elity. Jednoznaczna interpretację ich funkcji komplikuje wiele uwarunkowań. Pytanie o wydzieloną przestrzeń (*curia*) pozostaje bez zidentyfikowania jej w zachowanym materiale archeologicznym⁴⁰.

Wyobrażenie o morawskiej społeczności silnie uwarunkowane jest znaczną różnicą w wyposażeniach grobów. Przy charakterystyce wysokiego statusu było umieszczenie w grobie przedmiotu charakterystycznego dla wojownika z koniem, a dla kobiet złotej lub srebrnej biżuterii. Szczegółowa analiza takich znalezisk, ich znaczne rozbieżności, warunkują informacje o różnicach majątkowych, natomiast między pozycją społeczną a podobieństwem wyposażenia grobowego nie istnieje bezpośrednia związek, który umożliwiłyby, jak przypuszczano w starsze dociekaniach⁴¹, określenie

---

³⁹ Zob. A. Ruttkay, *Frühmittelalterliche gesellschaftliche Eliten im Gebiet der Slowakei und ihre Sitze*, [w:] *Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas*, red. P. Kouřil, „Spisy archeologického ústavu AV ČR” 25 (2005), s. 225–254.

⁴⁰ Niem.: Eigenkirchen, zob. J. Macháček, *Pohansko bei Břeclav. Ein frühmittelalterliches Zentrum als sozialwirtschaftliches System*, Bonn 2007.

⁴¹ Por. V. Hochmanová-Vávrová, *Das Grossmährische Gräberfeld in Staré Město „Na Valách” – Die Grabungen in den Jahren 1957–1959*, „Časopis Moravského musea v Brně – vědy společenské” 47 (1962), s. 257–270.

warstw majątkowych i społecznych. Przykładem mogą być znaleziska mieczy bądź drogich przedmiotów, których znaczenie przynależności społecznej jest oczywiste. W Mikulczycach z ponad 2300 identyfikujemy 16⁴² grobów. Do zaliczenia przynależności społecznej zmarłego do najwyższych rangą wystarczyły zdobione ostrogi czy też zakończenia pasów z barwionego żelaza⁴³. Najdobitniej ilustruje tę sytuację porównanie grobów w interierach kościołów, które możemy przypisać do najwyższej elity społecznej, do grobów wokół nich, gdzie nie zauważymy żadnych jednoznacznych różnic⁴⁴. Jeszcze w czasach funkcjonowania Wielkich Moraw dochodziło prawdopodobnie do nierównomiernego odstępowania od wkładania wraz ze zmarłym wyposażenia grobowego.

Przestrzeń kościelna kryła nieliczne groby, umiejscowione jedynie w kościele w głównym grodzie – Mikulczycach, co jest argumentem za tym, iż spoczywali tam członkowie dynastii panującej⁴⁵. Bogate groby umiejscowione na terenie przykościelnym są położone w różnych jego częściach nie tworząc oddzielnych grup. Co może świadczyć, że swoich zmarłych chowało tam kilka grup, każda wyposażała swoich zmarłych bliskich w zbroję czy biżuterię. Tak wyposażone groby świadczyłyby o kościele prywatnym, lecz nie potrafimy ich zidentyfikować między innymi⁴⁶. Wyposażenie mogło zostać wykradzione bądź takie groby nie zostały znalezione⁴⁷.

W IX wieku w państwie Franków odchodzono już w dużej mierze od wyposażania grobów. Na Wielkich Morawach w tym czasie wyposażenie zmarłego było objawem demonstrowania osiągniętego statusu socjalnego. Ciekawym aspektem pozycji społecznej jest obserwacja zmiany pozycji zmarłego. Kiedy ranga społeczna wzrasta, zmienia się w zamkniętą społeczność, wyposażenie grobowe zanika. Co, z kolei, świadczyć może także o osiągniętym procesie chrystianizacji. Ludność zamieszkująca Wielkie Morawy w IX i X wieku

⁴² Por J. Košta, *Kollektion frühmittelalterlicher Schwerter aus dem Großmährischen Zentrum in Mikulčice*, [w:] *Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas*, ed. P. Kouřil, „Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno” 25 (2005), s. 175–191.

⁴³ Obie te kategorie występują w centrach.

⁴⁴ M. Schulze-Dörrlamm, *Bestattungen in der Kirchen Grossmährens und Böhmens während des 9. bis 10. Jahrhunderts*, „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz” 40 (1993), nr 2, s. 613–614.

⁴⁵ Tamże, s. 613–614.

⁴⁶ Na przykład: kościół nr 6 – Mikulczyce. Por. N. Profantová, B. Kavanová, *Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela*, Brno 2003.

⁴⁷ Na przykład: kościół 7, 8 i 10 w Mikulczycach.

była społeczeństwem rozwarstwowanym z niewątpliwym autorytetem władcy, dążącego do świadomej przynależności do *Respublica Christiana*.

Pojawienie się dużej aglomeracji w IX wieku, z masywną fortyfikacją, zamieszkaną przez przedstawiciela najwyższej warstwy społecznej, posiadającą kościół, sektor gospodarczy oraz domy dla drużyny książęcej, było wyraźnie konsekwencją procesów zmian kulturowych. Czynnikiem motywującym mogły być innowacje związane z powstaniem nowego centrum kultowego lub napędzane z zewnątrz, polityczne i wojskowe wpływy od Karolingów podczas podboju Kotliny Karpackiej, które dotknęły lokalne słowiańskie elity. Nie można również wykluczyć możliwości imigracji ludności z obszarów sąsiednich. W każdym razie, na podstawie źródeł archeologicznych dostępnych w tej chwili, pełna wiedza o związkach przyczynowych tych wydarzeń wydaje się niemożliwa. Pozostałości dworów możnych odkryto także na terenie Mikulczyc, Starego Miasta oraz w Ducove. Krzysztof Polek porównuje rezydencje możnych do karolińskich dworów – *curtis*⁴⁸. Znany obecnie materiał archeologiczny, jakim jest koncentracja znacznych rozmiarów osadnictwa otwartego oraz występowanie licznych ośrodków grodowych, przemawia za tym by centrum polityczne i kościelne umieścić w centrum Morawy. W czasach Rościsława funkcję głównego grodu pełniło prawdopodobnie Stare Miasto, a za rządów jego następcy Mikulczyce. Głównym zaś ośrodkiem organizacji kościelnej były Sady, nieopodal Starego Miasta⁴⁹. W pobliżu dużych centrów osadniczych, jakimi były: Stare Miasto, Mikulczyce, Pohansko, występowały także „kościółki prywatne”. Największy ich kompleks odkryto na terenie osady mikulczyckiej, gdzie w pn.-zach. części grodu książęcego odsłonięto relikty najstarszych kościołów.

Dróg, którymi przenikało chrześcijaństwo do społeczności było wiele. Chrześcijańscy wysłańcy, zdobywcy, kupcy, jeńcy, zapaleni głosiciele Ewangelii z kręgu chrześcijańskiego duchowieństwa, ci wszyscy należeli do tych, którzy pośrednio i bezpośrednio przekazywali wiedzę o chrześcijańskim Bogu i realiach chrześcijańskiego świata. Z ówczesnych opisów konwersji wynika, że władca nie decydował sam, lecz radził się i szukał wsparcia w swoim najbliższym otoczeniu⁵⁰. W kolektywnym charakterze przedchrześcijańskich

⁴⁸ K. Polek, *Państwo Wielkomorawskie i jego sąsiedzi*, Kraków 1994, s. 119.

⁴⁹ Za taką argumentacją przemawia fakt, iż współpraca Metodego z księciem morawskim Świętopełkiem nie układała się najlepiej. Por. K. Polek, *Państwo Wielkomorawskie*, s. 120.

⁵⁰ Np. w przypadku przyjęcia chrztu przez węgierskiego księcia Geję możemy przypuszczać, że decyzję musieli podjąć wraz z księciem ważni przedstawiciele politycznej

społeczeństw możemy widzieć odgłos wspólnej umowy, bez której nie można było przeprowadzić ważnych zmian w życiu całej społeczności. Zmiana religii wymagała wspólnej decyzji politycznej i wojskowej elity rządzącej, która wprowadzała zmiany w całej wspólnoty⁵¹.

Dušan Třeštík określa to spotkanie mianem „kulturowego szoku”, który przeżywała słowiańska elita w kontakcie z frankijskim światem, którego codzienną częścią było też chrześcijaństwo, przenikające wszystkie sfery życia frankijskiej społeczności. Lecz czy rzeczywiście? Pierwszym centrum nowej religii stawały się wyłącznie polityczne siedziby elity rządzącej. Misjonarze nie mieli być inicjatorami chrześcijaństwa, o czym stara się nas przekonać hagiograficzna tradycja, lecz założycielami i organizatorami kościelnego życia na chrystianizowanych terenach. Przeciwnie, wydaje się że inicjatywę trzymała w rękach elita rządząca, która przyjęła chrześcijańską ideologię jako nowy sposób życia, uporządkowania „świata” i organizacji władzy. Wraz z przyjęciem chrześcijaństwa w środowisku słowiańskiej elity powstają centralistycznie zorganizowane wczesnośredniowieczne władztwa. Sposób przejmowania wzorców przechodził raczej procesem łagodnego przenikania się czynników adaptowanych przez elity wielkomorawskie.

Na wschodnich peryferiach państwa Franków w czasie IX wieku uformowała się nowa europejska przestrzeń złożona ze wspólnot słowiańskich społeczeństw, w których główną rolę odgrywali słowiańscy książęta i lojalne im warstwy elit. Przejęli oni ze środowiska frankijskiego styl życia warstwy rządzącej. Zaś przyjęcie chrześcijaństwa stało się dla nich środkiem do pokazania ich społecznej pozycji oraz nobilitacją upraszczającą ich integrację z kulturowo wyższym światem. Zainteresowanie elit nową religią wiązało się też z uniwersalnym charakterem chrześcijaństwa, jego możliwościami przekroczenia starych granic, lokalnych struktur plemiennych połączonych

---

i wojskowej warstwy rządzącej, którzy z nim dali się ochrzcić. Mniejsza legenda św. Stefana wspomina, że książę Gejza *omnes militie sue comites* nawrócił na wiarę w prawdziwego Boga. *Legenda minor S. Stephani regis*, [w:] *Scriptores rerum Hungaricarum* II, ed. E. Szentpétery, Budapest 1938, s. 394. Bezpośrednio o tym świadczy fakt, że w ciągu najbliższych dwudziestu lat od przyjęcia chrztu zwoływał przy rozstrzygnięciu ważnych decyzji miejscowy sejm (*per communis consilium colloquii*) poprzednich magnatów i wojowników (*Ungarie primatibus cum ordine sequenti*), co potwierdza zwołanie rady by ustalić prawo następcy tronu dla syna Stefana – *Legenda maior S. Stephani regis*, SRH II, s. 381.

⁵¹ A. Angenendt, *The conversion of the Anglo-Saxons considered against the background of the early medieval mission*, [w:] *Mercati e mercanti nell'alto medioevo, L'area euroasiatica e l'area mediterranea*, Spoleto 1993, s. 748–749.

własnymi kultami, i tym samym, na ile mogło pomóc ich łączeniu i wytworzeniu nowych, rozleglejszych politycznych form. Akceptacja chrześcijaństwa w ówczesnej społeczności wymagała społecznej decyzji elity rządzącej, względnie obrad tradycyjnych plemiennych zgromadzeń, odnoszących się do całego *gentes*. Chrześcijaństwo stanowiło zatem ideologiczny łącznik przy przemianie politycznych i społecznych struktur plemiennych i tworzeniu się państwowości⁵².

Zapoczątkowany na przełomie VIII i IX wieku kulturowy proces nad środkowym Dunajem był niezwykle ważny. Państwo Franków odgrywało rolę mediatora chrześcijaństwa, w szerszym rozumieniu chrześcijańskiej kultury, w rejonie środkowego Dunaju do końca VIII wieku. W następnym stuleciu rolę tę przejęły Wielkie Morawy, polityczna forma dominująca w tym regionie do początku X wieku.

Christianisation and the elite of Great Moravia against the early medieval Central Europe

From the position of Christian rulers, faith expansion concerned not only individuals, but also entire communities. A decision appertaining to the choice of Rome or Constantinople as a place of importation of Christianity was both significant and political. Following a number of failed attempts of Christian missions among the Slavic tribes, the ninth and eleventh century saw the emergence of the foundations of statehood along with a number of conversions acts of rulers and their milieux.

The eighth century saw the development of stronghold centres on the Morava river (Mikulčice, Staré Město, Uherske Hradiste). The strongholds were rapidly remodelled in the late eighth/early ninth century, hence even prior to the Moravians putting in an appearance in Frankfurt in 822. At the

---

⁵² Proces przyjmowania chrześcijaństwa w pogańskich, germańskich i słowiańskich społecznościach we wczesnym średniowieczu szczegółowo analizują m.in. L.E. Von Padberg, *Odin oder Christus? Loyalitäts- und Orientierungskonflikte in der frühmittelalterlichen Christianisierungsepoche*, „Archiv für Kulturgeschichte” 77 (1995), s. 249–278; A. Angenendt, *Das Frühmittelalter. Die abendländische Christenheit von 400 bis 900*, Stuttgart–Berlin–Köln 1995, s. 420–430; D. Třeštík, *Křest českých knížat*, s. 443–452; P. Boroń, *Wiece słowiańskie a decyzja*, s.95–102; K. Modzelewski, *Barbarzyńska Europa*, Warszawa 2004, s. 454–463.

time in the area of western Slovakia occurred the most aggressive expansion into the territory of the Avars located on the left bank of the Danube and new Moravian strongholds (Pobedim, Devin, Smolenice–Molpír) were erected east of the White Carpathians, at least as far as The Váh. These phenomena can be regarded as social upheavals within the political elite of the Moravians, centred on the Morava River, which resulted in the expansion into the territories in south-western Slovakia occupied by the Avars and the ensuing construction of new stronghold centres. That expansion presumably presaged the creation of a base against the Khaganate in Pannonia.

The erection of the first churches in the area on the initiative of the princes and nobles attests to the scale of the changes which occurred among the Moravians, having probably stemmed from very intensive, yet unmentioned in written sources, contacts between the tribal Moravian aristocracy and the Frank Counts from the borderland. It is reasonable to conjecture that there was not any organised mission, as evidenced by the ethnical diversity of the Moravian clergy emerging at the time. It consisted, apart from the Bavarians, also of the clergy from Italy and the Greeks of the Dalmatian cities.

Słowa kluczowe: Wielka Morawa, wieki średnie, chrystianizacja

Keywords: Great Moravia, Middle Ages, Christianisation

Translated by: Agnieszka Tokarczuk